

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE

SZERKESZTI ÉS KIADJA

BOKOR JÓZSEF

EGYETEMI M. TANÁR.

IX. ÉVFOLYAM.

1890. IV. FÜZET.

BUDAPEST

SZERKESZTŐ- ÉS KIADÓHIVATAL : IV., KECSKEMÉTI-UTCZA 6.

A «MAGYAR PHIL. SZEMLE» ÖT IVES FÜZETEK BEN, ÉVENTE HATSZOR JELENIK MEG.
ELŐFIZETÉSI ÁR EGÉSZ ÉVRE 5 FRT. E SZÁM ÁRA 1 FRT.

TARTALOM.

	Lap
1. <i>Domanovszki</i> Endre: Petrarca és a renaissance	241
2. <i>Pikler</i> Gyula: Az objectiv létben való hit lélektana	260
3. Sociologia (Comte rendszerének utolsó tagozata)	291

Értesítő.

Schlauch Lőrincz beszéde: Evolutio és létért való küzdelem 305.
— Értekezések a bölcsészeti tudományok köréből 310. — A philo-
sophia helyfoglalása a budapesti tud. egyetem tanrendében 313. —
Folyóiratok szemléje 314.

A «Magy. Phil. Szemlét» a Magy. Tud. Akadémia támogatja ugyan,
de a lap irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség felelős.

PETRARCA ÉS A RENAISSANCE.

Hogy a középkor végén az emberi szellem szabadabb és felvilágosodottab irányban lassanként átalakult, ezt nagyban előmozdította a régi kor klasszikai irodalmának feléledése. Ezt nevezük renaissance-nak. Igaz, hogy nyugaton a régiek irodalmával sokáig foglalkoztak s megvolt az iránt a fogékonyság és a figyelem még a karolingi időszakban is s azt csak a túlnyomó erőre kapott scholasticismus nyomta vissza. Ezen idő óta a régiek, különösen a görögök irodalmának ismerete egészen kiveszett. A régiek életéről alig birtak sejtelemmel. Kihalt az érzék az előadásnak szép formája iránt. A scholastika izetlen, nyers, nevetséges előadási formákat mutatott. Mindez hirtelen megváltozott, a mint a régiek irodalmát és művészetét az eredetiben tanulták ismerni. A kezdeményezés Itáliából indult ki. Ez természetes, mert itt nagyban megvoltak a klasszikai műemlékek. Igaz, hogy ezek megvoltak Görögországban is, még pedig eredetiebben, de a görögökben nem volt meg többé az a képesség a régiek műveltségét föléleszteni, részint pedig fenyegetőleg lépett fel ellenök a hódító törökök részéről a veszedelem, mely utoljára is rájuk szakadt. Hogy az új műveltség Itália földjéről Európa többi országaiban könnyen elterjedt, ennek oka, mivel itt volt vallásuk központja. A klasszikai irodalom feléledése a XIV. század elejére esik, tehát azon időpontba, midőn kezdték belátni, hogy a scholastikai tudomány túlélte magát, hogy az többé kielégítést nem adhat. Szerencséjük volt a jobb elméknek, hogy a régi irodalommal megismerkedhettek, oly tárggyal, mely gondolkodásuknak elég bő anyagot adott s melyet gyönyörrel és élve tanulmányozhattak. A renaissance kezdete összeesik azzal az idővel, midőn a pápai hatalom fénye elhalványodni kezdett, másképen lehetetlen lett volna neki oly hatást szülni és annyira elterjedni.

De midőn a római nyelvet és irodalmat új életre hívták fel, ezzel együtt a római államot és politikát is akarták visszaállítani, mert az olasz hazafiság büszkén visszaemlékezett Itália mult nagyságára. Mily nagy volt e tekintetben az elfogultság, mutatja az, hogy azon ideáért egy Petrarca, egy Salutato, egy Machiavelli rajongtak.

A renaissance korát már *Dante* (1265—1321) olasz nyelven írott halhatatlan művei és «*De monarchia*» című latin munkája hirdetik. Dante annyira csodálja az ókort, hogy az általa mintegy megszentettetik, noha kivált az első múnél a középkori felfogás nála még az uralkodó.

Ki azt tudatosan, harcban a scholastikával és a középkori nézetekkel megalapította, az *Petrarca* (1304—1374). A klasszikai világnak művei halhatatlan tartalmuknál fogva végképen meg nem semmisülhettek volna, de hogy már a XIV. században a homályból napfényre kerültek, ez Petrarca érdeme. Keveset tudván görögül, gondját a római remekírók megismerésére irányította s ezek által mutatta meg a művelteknek, hogy gondolataikat szépen és megfelelően kifejezzék. Saját, latin munkái is rendkívüli módon hatottak a kedélyekre, úgy prózai művei, mint költeményei. Hogy a szépirodalmi érzék mennyire kiveszett, mutatja a középkornak azon felfogása, mely szerint az antik költőkről úgy vélekedtek, hogy azok dolga a hazugság, azon kívül csábítani a ledérségre és a pogányságra. Petrarca tiszteletre méltóvá tette a költészetet, noha úgy vélekedik, hogy végczélja a morál. És korával a régiek ékesszólását is megkedveltette, de igen helyesen felismerte, hogy az két élű fegyver, hogy becse csak akkor teljes, ha bölcsességel és erénnyel párosul.

Azonban mi által Petrarca korára és az utóvilágra kihatott, az különösen egyénisége. Az ő egyénisége hatalmasan küzd, hogy a különféle műveltségi elemeket összhangzatos egységgé összeforraszsza. Úgy vélekedik, hogy a philosophusnak, történetírónak, theologusnak egy személyben összeforrvá kell lenni. Ily egyéniség az újkeri sokoldalú ember. Igaz, hogy az egyest, az egyént Okkam emelte elvre, szemközt az általánossal, a mint azt a középkorban gondolták, de az elvről az emberiséget kellőleg nem tájékoztathatta. Ellenben Petrarca az egyéniséget bátran teljes jogaiba helyezte. Mondhatni Okkamnál

az egyéniség még üres, Petrarcanál az tartalomteltjes, noha ő azt philosophiailag nem vizsgálta, melyek az egyéniség fogalmának mozzanatai. Ő itt gyakorlatilag járt el, különösen a keresztyénség szellemét az ókori műveltséggel, a régi és a keresztyén világnézetet törekszik magával összhangzatba hozni.

Az egyház annyi század lefolyása után is a pogány irodalomban még mindig veszedelmes ellenséget látott, s attól, mint idegen elemtől, a maga híveit minden áron visszatartani iparkodott, mert a pogányságot a tisztátalan daemonok művének tekintette. De a pogányságnak egyik gyümölcse volt a pogány irodalom, melyért Petrarca lelkesedett. Az egyház meg nem engedte, hogy az ember foglalkozzék oly irodalommal, mely nem belőle származik, mely vele egészen ellenkezik s mely őt — mint mondta — Krisztus országától elvezetné. Az egyház még annyira elfogult volt, hogy a belső történeti összefüggést a pogányság és a keresztyénség közt nem látta s elzárta magát minden értelmi, erkölcsi műveltségtől, mely már eredetileg nem az ő színét viseli. Az egyházban ezen gondolkodási irányt különösen Augustinus a legnagyobb egyházi atya *de civitate Dei* című munkájában szilárdított meg, hol a pogányságot a bukott angyalok, az ördög országának tekinti szemközt a keresztyénséggel, melyben isteni elemet lát. Az Petrarcanak kitünő érdeme és az akkori korhoz képest nagy felvilágosodást mutat, hogy ő azon elfogultságon túlment, hogy lerontotta azon balhiedelmet, mintha a pogányság a rossz daemonok műve volna; az nagy érdeme, hogy bátor és szabad szelleme egy régen letűnt kornak gazdag műveltségét magában foglaló irodalmát a keresztyénséggel összeférhetőnek találta, hogy mindegyiket a maga sajátosságában törekedett megismerni s nem tett úgy, mint a scholastikusok, kik a régi bölcsészeket az egyházi tanok szerint idomították. Általában nem járt el úgy mint a középkor, mely a régi írókat saját világnézete szerint magyarázta, p. o. Virgilből kiolvasta Krisztus eljövételét.

Petrarca az emberiségnek egy bölcs tanítója, mert mindőn tényleg rávette, meggyőzte az emberiséget, hogy a régi irodalomban is a mi szellemünk nyilatkozik, hogy azon irodalomban nagy kincs rejlik: lerombolta azon korlátot, mely a keresztyénséget az ókortól, mint ennek ellenségétől, elválasztotta, úgy hogy azon korlátot soha többé semmiféle hatalom nem lesz képes ismét felemelni. Ő nem egyenesen megmutatta, hogy az emberi szellemnek már a jelenben gazdag tartalma van. A középkori dualismusként azon egyoldalúságán, mely

túlnani és inneni világot különböztetett meg, ő tetteleg túlment. Ez Petrarcanak nagy történeti jelentősége, ez által hatott ki korára és az utóvilágra s nem a Laurához írt költeményei által.

Mindamellettt hogy Petrarca nemcsak ünnepelt író, de a maga kora s ennek előitéletei fölött magasan álló böles; az természetes, hogy a keresztyénség és a klasszikai irodalom összhangzásának felismerése csak azon fokig sikerülhetett neki, a mely fokig ő a két világot megértette és felfogta. A kettőnek mélyébe behatni, ez a nyomába lépett századoknak volt és lesz további feladata.

Mi a keresztyénséget illeti, ő az első írók közé tartozik, kik különbséget tettek Krisztus vallása között, a mint ez az újszövetségi könyvekben, az általa tisztelt Augustinusnál találhatik és azon theologia közt, melyet az egyház és ennek szolgálatában a scholastikusok tanítottak. Csak midőn ezt a megkülönböztetést az írók megtették, lehetett az egyházba behatolt hibák ellen szót emelni. Petrarca ismerte Augustinus iratait, de úgy látszik, hogy leginkább confessióiba merült el, másképp lehetetlen, hogy fel ne tűnt volna neki azon lenézés, mely szerint a különben nagy egyházi atya bánik mindazzal, mi nem keresztyéni és más keménységek, melyekkel a gondolkodásnak megbarátkoznia lehetetlen. És noha Petrarca nagy bámulója a régi kornak, mégis megfigyeli, hogy a keresztyénség, történeti kifejlése folyamában a pogányságból olyan elemeket is vett fel, melyek minden tekintetben hiányosak és hogy a babonának is engedett helyet. Petrarca a hierarchiai intézményeknek sem barátja s hihetőleg ezen értelemben mondja, hogy ő az Istenhez és Krisztushoz az egyház vezetése nélkül is megtudja találni az utat. A pápai hit, a történeti keresztyénység, melyhez az idők folyamában sok egészen idegen elem járult, a szentek imádása, hit a csodákban: ezek iránt Petrarca idegen, azok őt ki nem elégitették. Ellenben a történeti bonyolulatokba még be nem vont, a tiszta, az eredeti keresztyénségnek mély tisztelője; ez szerinte az egyedüli és ingatlan alapja minden tudománynak és philosophiának. Az igazi philosophia nem foglalkozik üres fogalmakkal, annak tárgya az erkölesi ember. Minden philosophia a morálban éri el tetőzetét, igazi philosophus és jó keresztyén nála egy fogalom. Az emberek közt a legkisebb, ki Istenben hisz, több előtte, mint Plato, Aristoteles, Cicero minden böleségükkel együtt, mert Krisztussal szemközt csak gyarló emberek, kik sokban hibáztak, tanuknak nincs tekintélye. A keresztyénségben látja azon vallást, mely kimondta az emberek

közt a teljes egyenlőséget, s minden korlátot, mely őket egymástól elválasztja, lerombolt. Midőn ellenei azt mondták róla, hogy ő igen buzgó Ciceronianus, erre így felelt: Igen, én Ciceroniánus vagyok, de hol a vallás legnagyobb igazságai és az örök üdv jó tekintetbe, ott nem vagyok Ciceronianus, sem Platonikus, hanem keresztyén. Petrarca tehát, minden szeretete daczára a régi kor irodalma iránt, ezt még nem tekinti vallásos életnek. E tekintetben legtöbb utódjai elhajlottak tőle s a keresztyénség igazságai iránt közönyösek voltak. Épen mivel Petrarca a keresztyénségnek nagy tisztelője volt, az egyháznak legszigorúbb férfiai sem merték őt megtámadni, midőn a pogány világ irodalmába szeretettel és lelkesedéssel elmerült.

Azonban van egy pont, melyre nézve a pogány és a keresztyén világnézet közt oly eltérésre akadt, hogy azt lelkének legnagyobb küzdése mellett sem volt képes összhangzatba hozni. Az ókor szónokainak, történetíróinak és költőinek olvasása nyomán megfigyelte, hogy a régi kor cselekedeteinek legfőbb rugóját a dicsőség és a hírvágy képezte, tehát világi elem. Általában a régi történet úgy merült fel lelke előtt, mint a dicsőség temploma, melyből az idők távol-sága ellenére a régi kor alakjai tiszta fényben ragyognak felénk; látta, hogy azon nagy férfiak készen, örömmel végeztek el az életnek legfáradalmasabb munkáit és nem félték a haláltól, csak hogy neveiket az utókorra átszállítsák s így halhatatlanok legyenek. Ellenben a keresztyénség a jó tetteknek ezen motivumát nem hirdeti, hanem azt tanítja, hogy az Isten akaratát, a jót, az igazit minden további föltétel nélkül megtegyük és tekintet nélkül arra, lesz-e tetteink eredménye gyönyör vagy fájdalom, kellem vagy kellemetlenség, haszon vagy kár. Van azon gondolatban valami varázserő, hogy az embert századok lefolyása után is a híres egyéniségek sorában az utókor emlegesse. Petrarcat ezen gondolat, melyet ő élesztett fel, az újkori emberiségnek örökül hagyott s mely eredményeiben rendkívül fontos lett, egészen elkábította. Ő azt tartotta, hogy a hír szeretete, a magasra törekvő szellemeknek leghatályosabb ösztönzője. Már Dante megérezte a hír, a dicsőség varázsát. Petrarca hírszeretete nagy hiúságában gyökerezett, melyről maga is mondja, hogy a legsúlyosabb betegség. Belátja, hogy a törekvés a dicsőségre hiú, mivel az erénynek csak árnyéka; felismeri, hogy az keresztyén tudatával ellenkezik és még se tudja azt magában fékezni, nem tudja azt magában visszafojtani. *Hunc appetitum nullis remediis frenare queo* mondja «De contemptu

mundi» című munkájában. Petrarcaiban küzd a belső ember a külsővel, a pogányságnak azon eleme, mely a név halhatatlanságát, mint legfőbbet kívánja, a keresztyénség azon elvével, mely azt mondja, hogy a szabadság nem szolgál bérért. Ezen folytonos harc miatt, ő a kedély nyugalmához el nem juthatott. Ő tisztán egész mélyében sem a keresztyénséget, sem az ókort nem ismerte, hanem megállapodott annál, mi érzékiségére a legerősebb benyomást tette. Az igaz, hogy a régiek cselekedeteinek rugója a halhatatlanság volt. Erről tudósítanak minket költőik, szónokaik és történetiróik. De ezen írók tüzetesen nem vizsgálják és nem is vizsgálhatják az embernek örök mivoltát, az élet végeczélját. Ezzel foglalkozni a philosophia feladata. Az ókor bölcsészetének virágzása Sokrates, Plato, Aristoteles idejébe esik. Ezek nem szólnak arról, hogy a hír szeretete cselekedeteink legfőbb ösztönzője, ők az ily életnézetten már túlemelkedtek. De Petrarca és általában kora ezen philosophusokat még nem ismerte s mit e nagy gondolkodókról mond, az csak tapogatózás a sötétben. Ha nevünk a hír fényében ragyog, ez gyönyört szül. De ezen philosophusok a gyönyört csak úgy tekintik, mint erkölcsi tetteinknek természetes eredményét. Helyesen mondják, hogy az tetteinknek sem indoka, sem czélja és hogy csak az erényes ember gyönyöre igazi. Szóval a legfőbb jó náluk az erény. Petrarca szerint szeretjük a jót, de csak feltételesen, ha jutalma a hír, a dicsőség. Ő a jóért, melyet teszünk, ezt az árt kívánja. Ezen gondolkodás a renaissance korát fogva tartja, az daemona. Machiavelli ezt egészen a túlságig viszi, mert mondja, hogy az emberek inkább akarják a gyalázatot, mint a feledést, csak-hogy nevük az utókornál fennmaradjon. A keresztyének különösen az első századokban reagáltak mindarra, a mi pogány, és az természetes oly korban, melyben a keresztyénségnek először bensőképen kellett megerősödni; a renaissance reagál oly keresztyénségre, mely csak a sírontúli életnek ad becsét és jelentőséget, talál ez életben is valamit, mi ránézve becses. A középkor keresi az örökkévalóságot a másik világon, a renaissance ebben a világban. A dicsőségszeretet, mondja Petrarca, lelkesít az ékesszóláshoz, a nagyszerű vállalatokhoz, az erényhez. Azt igenis az igazságosság kívánja, hogy az ember jeles tettei elismertessenek, hogy a megérdemelt dicsőség tőle el ne raboltassék, de a hír és a dicsőség csak természetes eredménye legyen az ember jó és nemes cselekedeteinek és ne legyen azon forrás, melyből a jónak erednie kell és azon czél, mely felé törekszik. Míg a hírszomj

annyira bántja az embert, mint Petrarcat, addig nem szabad, és az igazságot sem szeretheti őszintén és belsőképen.

Petrarcában megvolt egyrésztől, bármely tárgy fejtegetéséhez fogott, a becsületes törekedés az igazság kinyomozásához, másrésztől a hiúságban gyökerező beteges hír- és dicsőségvágyánál fogva az igazságot tisztán nem láthatta, át nem érezhette. Megállapodott ennek látszatánál s ezért élete és gondolkodása az ellenmondásoknak sorát mutatja. Mi az első pontot illeti, az akkor létező tudományban a hiányokat és a ferdeségeket általában jól felfedezte. Helyesen vette észre, hogy a theológiában a scholastikusok módszere hibás, különösen a syllogismus utáni kapkodásuk nevetségesnek tűnt fel neki s azt találta, hogy a theológiát az élettől elválasztották. A scholastikusok hitték, hogy az mind be van bizonyítva, mit a syllogismusba beleerőszakolnak és így a syllogistikai forma pótolta a bizonyosságot. Azt mondja róluk: *Cum multa laboriosissime legerint, nihil examinant et quid in re sit, dedignantur inquirere.*¹ Igaza van, hogy oly feltevésekből indultak ki, melyek nincsenek bebizonyítva, melyek tehát önkényes állítások, hogy a bizonyosságot a dolgon kívül keresték. Meg is jósolta, hogy a scholastika össze fog omlani.

Nevetségessé teszi az *astrologiát*, a mint ez az ember jövő sorsát akarja megtudni. Az *alchymiáról* azt mondja, hogy az szemfényvesztés által törekszik a természet titkaiba behatolni. Az *orvostant*, mint tudományt, nem tagadta, de az akkori orvosoknál nem találta és meg volt győződve, hogy itt más utat kell bevágni. Kiméletlenül szól a *jogászokról*, mivel a jog és a törvény eredetét nem vizsgálják s tudományuknak csak gyakorlati oldalával törődnek, hogy pénzt szerezzenek.

Mindaz, mi az ember gondolkodásával, műveltségével ellenkezik, mi ennek útjában áll, az ellen küzd és ezt általában *humanismusnak* nevezhetjük. Petrarca volt az első humanista.

Tekintve a második pontot, ő elméletileg republikánus volt, magát szabad embernek, a fejedelmeket zsarnokoknak tartotta és mégis örömet tartózkodott a fejedelmek és a nagy urak udvaraiban, szívesen ült ezeknek fényesen terített asztalainál, elfogadta ajándékaikat a nélkül, hogy viszonzószolgálatot tett volna. Hízelt neki, ha a nagyok őt, mint író, költő, bölcs és páratlan embert bámulták. Mindez

¹ Fr. Petrarcae epistolae de rebus familiaribus Florentiae 1859. epistola 1.

semmiképen sem feszélyezte őt. Erre nézve azon phrasis által nyugtatta meg magát, hogy nem ő van a fejedelmeknél, hanem a fejedelmek vannak nála, hogy ezek, ha kívánják társaságát, kénytelenek az ő szeszélyeihez alkalmazkodni. Rajongott a régi római respublikáért, de az akkori itáliai respublikákat nem szerette. Sokszor intette a pápákat, hogy Avignonból, melyet ő a világ legundokabb, legromlottabb helyének nevezett, térnének vissza Rómába. És ő maga is, hogy a pápától egyházi jövedelmeket eszközöljön ki a maga számára, több ízben ott tartózkodott és a kapott egyházi javadalmakért semmit sem tett.

Vannak gondolkodásában is ellenmondások. Legyen elég egy pontot felhozni. Beismeri, hogy a keresztyén vallás mondta ki az emberek közti teljes egyenlőséget és mégis fáj neki, hogy annak parancsai kérlelhetetlenül kívánják az engedelmességet, az alázatóságot úgy a műveltektől mint minden ostobától. Szeretné, ha azt, ki magasan és egyedül áll, le nem rántanák a köznéphez. Petrarcanak van egy ily című munkája: *De sui ipsius et multorum ignorantia*. Ezen munka leginkább az averroisták ellen volt írva, kik azt tartották, hogy a tudomány csak kevés kiválasztott ember számára való, mi ezen embereket gőgösökké tette. Petrarca e könyvben a keresztyén egyszerűséget emeli ki szemközt a philosophiai felfuvalkodottsággal. De az idézett hely mutatja, hogy Petrarca semmivel sem szerényebb az averroistáknál, mert az alatt, ki legmagasabban és egyedül áll, magát érti és bántja őt, hogy az isteni törvény a köznéphez lerántja. Itt is látszik, hogy Petrarca a keresztyénség aaptanaiba el nem mélyedt. Az isteni törvény egyáltalában szükségképeni, az kivételt nem tűr. Az előtt egyenlőképen kell meghajolnia a pápának, a császárnak, a tudósnek, az egyszerűnek, a koldusnak, szóval különbség nélkül minden embernek. Hogy Petrarca feje a hír és a dicsőség magasságán elsédült, az természetes dolog, ha meggondoljuk, hogy őt kora mint csodát bámulta, mint költőt, tudóst, régiségbuvár, mint rendkívüli ember előtt meghajtották magukat a pápák, fejedelmek, egyházi és világi nagyok elhalmozták őt dicséretekkel, hizelgésekkel, ajándékokkal. A nép tisztelte őt, mint a régi rómaiak idejének képviselőjét, azok pedig, kik tudományt és műveltséget kerestek, hozzá fordultak, mint jóslathoz. Sőt államok vetélkedtek, hogy a tisztelet adóját lerójják neki. Az a Velenceze, mely csak a hatalomra és pénzre gondolt, egy decretumában kimondta, hogy Petrarca hire az egész

világon oly nagy, hogy emberi emlékezet óta nem élt költő és erkölcsbölcsész és most sem él, kit hozzá hasonlítani lehetne. A művelt florenczi köztársaság dicsőségnek tartotta Petrerccát saját polgárának nevezni s meghívta falai közé azon férfit, kinek párja századok óta nem volt s jövőben, alig lesz, kit úgy tisztel mintha Virgilius szelleme s Cicero ékesszólása ismét emberi tagokat vett volna fel. A meddig az emberi műveltség fénye világolt, addig hatottak el Petrarca dicsőségének sugarai. Mindezeknél fogva Petrarca valóságos hatalommá lett. Ezért kora azon gondolatra jött, őt, mint költőt és mint a műveltek királyát, a kapitóliumon babérral megkoszorozni 1341-ben. A megkoszorozás a régi Róma nagysága iránti lelkesedésből eredt, de ezt a lelkesedést Petrarca gerjesztette fel, ő a római nyelvet és irodalmat új életre hívta fel, de ezzel együtt a római államot és politikát is akarta feléleszteni. Az a lelkesedés *Rienzi Colának* (Nicolaus Laurentius) Petrarca egyik csodálójának, ki szinte a régiektől merített ékesszólás által akart tündökölni, utat készített, hogy magát kétszer Róma urává tehesse, a régi Róma dicsőségét akarván visszaállítani. Mire Petrarca csak gondolt, azt Rienzi megkísérelte kivinni. Mind a két ábrándos ember elhitette magával, hogy az akkori római nép ugyanaz, melyről Livius szól. Miután Rienzi hiusága és képzelgése folytán 1354-ben megbukott, Petrarca leveleiben IV. Károly császárhoz fordult, ettől remélvén, hogy a régi római világbirodalmat helreállítja.¹ IV. Károly igen józanul az felelte neki: nem élünk az ókorban és a régi birodalomban, azután mi azon kor hőseit is a költők által megdicsőítve látjuk. De Petrarca makacsul ragaszkodott azon nézetéhez, hogy a világ ugyanaz s csak az emberek erélytelenebbek a tette.² Jegyezzük meg magunknak e tételt, Machiavelli egész politikája rajta alapszik.

Igaz, hogy Petrarca belsejét a hír- és dicsőségvágy emésztette, hogy hiusága nem hagyott békét lelkének, igaz az is, hogy e tekintetben az ő példája kártékonyan hatott ki utódaira és a közerkölciségre, de mind ezek nem képesek a műveltség körül szerzett érdemeit elhomályosítani, melyek közül az a legfőbb, hogy felismerte, miszerint az ókori és a keresztyén szellem rokon s így a történeti folytonos-

¹ Fr. Petrarca epistolae de reb. famil. L. X. 1. XII. 1. XVIII. 1. XIX. 1. XXIII. 2. 21.

² Mundus idem est, qui fuit, idem sol, eaden elementa virtus sola decrevit. Epist. der rebus familiarib. Vol. II. 1. XVIII. 1. Flor. 1862.

ságot tények nyomán tanította, hogy az emberiséget rátanította, mikép fejezzük ki gondolatainkat megfelelőn, szépen, mikép alakítsuk meg a szót művészileg.

Petrarca közvetlen utódjai Flórenczből terjesztették a humanismust, innen elterjedt egész Itáliában. A város már akkor kitűnt műveltsége és gazdagsága által. Petrarca közvetlen utódjai közül különösen két férfi méltó a megemlítésre: *Boccaccio* és *Salutato*. Boccaccio az olaszok közt az első, ki Homert az eredetiben olvasta. Salutato mint a köztársaság kancellárja a humanismust s ennek szép irányát az állami ügyekbe is behozta s Flórencz ez idő óta irodalmilag kiképzett férfiakat választott a kancellárságra, mi által ezen hivatal jelentősége nagyon emelkedett. Nyomban követték a példát más államok s így a humanismus szolgál a politikának is.

Már Petrarca sok római irott emléket kikutatott és megmentett az enyészettől. Ebben fáradoztak más humanisták is. A XV. század közepén a római klasszikusok körülbelül úgy, a mint azokat ma ismerjük, ismét a művelt emberiség birtokában voltak. Erre következett az a munka, hogy a szöveget össze kell hasonlítani, kiigazítani, a nyelv és a tudomány számára kikincselni. A szöveg helyességére nézve csak akkor történhetett megállapodás, csak akkor lehetett annak szilárd alapja, midőn a nyomdászatot, a műveltség elterjedésének ezen megbecsülhetetlen eszközét feltalálták.

De már az eddigi tudósok és írók jól belátták, hogy a római irodalomnál nem lehet megállapodni, hanem meg kell ismerkedni azzal, mely annak előképül szolgált — a göröggel. Chrysoloras Manuel Velenzébe jött, hogy a köztársaságtól a byzancziai birodalom számára az előre nyomuló törökök ellen segédelmet kérjen. Ezt el nem érte ugyan, de Salutato kieszközölte, hogy a görög philosophust Florencz 1396-ban meghívta a görög nyelvet tanítani. Sok olasz tudós került ki iskolájából. Az olasz tudósok arról gondolkodtak, hogy a görög kéziratokat áthozzák Itáliába.

A XV. században indult meg Itáliában az élénk irodalmi mozgalom. A görög és a római nyelvre Itália több városaiban tanszékeket alapítottak, a társadalomban új rend keletkezett, a tudósok osztálya. A tudósok könyvnyelv gyanánt használták a latin nyelvet, noha ez régen megszűnt egy nép nyelvévé lenni. A humanisták művelték a költészetnek csaknem minden fajait és a tudományoknak sok ágát. Ezekről és irodalmi működéseikről egyenkint más helyen fogunk

szólani; de hogy mit tettek a humanizmusért az egyes olasz államok, azt röviden megemlíteni czélszerűnek tartjuk.

Királyok, fejedelmek nem lehettek volna adakozóbbak a tudósok és a művészek iránt mint Florenczben a *Mediciek*, különösen *Kosimo* és *Lőrincz* (Magnifico). Minden talentumnak adtak munkát, foglalatosságot, mindeniket érdeme szerint tudták méltányolni és megjutalmazni. Kosimo nagy államférfiu volt s akkor Itáliában a leggazdagabb ember. A város szépítésére annyit tett, hogy első ember volt az államban, ezt kormányozta a nélkül, hogy előtérbe lépett volna. Ő mint fejedelem állott a köztársaság élén s ez pusztá árnyékká lett.

A többi köztársaságok is sokat tettek a klasszikai irodalomért. De a humanisták azt jól belátták, hogy állásuk az udvaroknál biztosabb életük kényelmesebb, mert itt csak egynek kellett szolgálni és hizelegni mihez a humanisták igen jól értettek, egytől várni kegyelmet és jutalmat. A fejedelmek érdeke is azt hozta magával, hogy a tudományt és a művészetet pártolják. Az itáliai uralkodók nagyobbára tyrannok voltak, ők a népuralom romjain jutottak el a hatalomhoz s így trónjuk nem volt biztos. Ezért ha nem is a tudományok és a művészetek iránti szeretetből, de politikából szivesen vették magukat körül udvari tudósokkal és költőkkel, kik történeteiket megírták, uraik nevében alkalmi beszédeket tartottak, állami iratokat fogalmaztak s őket a régi nagyság fényében a jelen és utókor számára munkáikban dicsőítették. Az akkori gondolkodás szerint ez egy mód volt a fejedelmek tekintélyét emelni, a trónt, melynek törvényes alapja nem volt, támogatni. Ehhez járult az uralkodók vágya a hír és a halhatatlanság után. Ők hitték, hogy ezt a tudósok, költők művei által elérhetik, ezek pedig ily tant nyilván hirdettek s azt másokra ráerőszakolták. Legkedvezőbb volt a humanistákra nézve *V. Bölcs Alfons* nápolyi király udvara. *B. Alfons* ki hódítás által jutot a nápolyi trónra, mint szabadon gondolkodó ember, az udvarában tartózkodó íróknak szabad kifejlést és munkálkodást engedett, őket pusztá udvaronczokká le nem alacsonyította s védelmezte szemközt az egyházzal is. Az ókor irodalma és régiségei iránt rendkívüli figyelmet és szeretetet tanusított. Évenként húszezer aranyat adott ki a tudósokra.

Olyan volt akkor Itáliában az irány, hogy a Viscontiak is, ezen mesterek a zsarnokságban, érezték az irodalom szükségét és hatalmát.

Visconti János udvarán Petrarca¹ nyolcz évig tartózkodott s itt magas philosophiai elveiről a kényelem párnáin megfeledkezett. A Viscontiak udvarán olyan ember volt a maga helyén, mint *Filelfo Ferencz*. *Fülöp Maria* az utolsó Visconti hívta meg őt Majlandba 1440-ben. A nyomorult tyran folyvást remegett állásáért, melyet árulás, méreg és gyilkos által félt elveszteni. Legalább divatból és hogy unalmát elűzze, felolvastatott magának Liviusból vagy más íróból, ki a nevezetes férfiak tetteit elbeszélte. Jó viszony volt a fejedelmi zsarnok és a megfizetett udvari költő közt.

A kisebb dynastiák is — s ilyen Itáliában akkor sok volt — már a kor áramlatánál fogva törekedtek a klasszikai írók pártolása által kitűnni. Ezek között különösen a mantuai és ferrárai udvarok tűntek ki. A magasabb szellemi műveltségre és az irodalomra nézve *Ferrarában* az *Este* család szerzett magának érdemeket.

Hogy a humanismusként mily hódító hatalma volt a XV. században, legjobban bizonyítja azon tény, hogy a pápai trónra is eljutott Pedig az egyház a maga híveit a régiek irodalmától, mint pogány elemtől, mindig törekedett visszatartani. Természetes dolog, hogy ezen gondja legélénkebb volt a keresztyénség első századaiban. Tertullian gyűlölte mindazt, mi pogány s megvolt győződve, hogy ahhoz közeledni is már eltisztátalanítás, s inti a keresztyéneket, hogy a pogány irodalmat se ne olvassák, se ne tanítsák, mivel ez a mythológiával függ össze. A XV. században a pápai kuria érdeke kívánta, hogy brévéi, bullái a renaissance korának szép, folyékony nyelvén legyenek fogalmazva. Az egyháznak a XV. század óta nehéz harcjai voltak, bekövetkezett az egyházi szakadás, a reformzsinatok, a kísérlet a nyugoti és a keleti egyházat egyesíteni. A pápai kuria ily viszonyok között rászorult, hogy a humanistákat, ezen fél vagy egészen pogányokat szolgálatába fogadta. Voltak magas állású papok, kik jobban szerették az új tudományt, mint az egyházat. Midőn IV. Jenő halála után (1447) a conclave Parentucellit V. Miklóst választotta, a humanisták öröme rendkívüli nagy volt, mert egykori flórenczi barátjuknak Filelfónak tanítványa a görögben, foglalta el a pápai trónt. V. Miklós flórenczi tartózkodásának idejében Kosimót úgy tanulta tisztelni, mint a Mae-

¹ Már Lucchinónak hízelt. Egy levelében ezt írja hozzá: Tu — hac aetate vir maxime, cui ad regnum nihil praeter regium nomen desit. Literae famil. I. 397. Florentiae 1859. Az ily phrásist elmondotta más fejedelmeknek is.

cenások ideálját, s szívének nagyon fájt, ha írók és művészek nélkülözésekkel küzdöttek. Ő kedvező körülmények között lépett a trónra, midőn a reformzsinatok viharai lezúgtak. A zsinatok előtt és azok idejében sokan megjövendőlték az egyház enyészetét; azok után vették az egyházat a mint volt s a visszaélések újra folytatták régi útjokat. Róma ismét a keresztyénség központjává lett. 1450-ben V. Miklós fényes jubileumi évet tartott, mindenünnen folytak a pénzajándékok a kuria pénztárába, csak a Mediciek bankjában százezer darab arany volt letéve. De V. Miklós a befolyt pénzt irodalmi, tudományos és művészeti czelokra fordította. Ő, kinek kezében voltak a katolikus hit szerint a mennyország kulcsai, a túlnani halhatatlanságon kívül óhajtotta a hir templomában az inneni örökkévalóságot is. Ez utóbbi idea, a klasszikai pogányság öröksége, a humanismus korában annyira erőt vett a kedélyeken, hogy a nézetet a túlvilágról csaknem háttérbe szorította. V. Miklós kívánta az utóhírt. Innen kell kimagyarázni udvarának fényét, építkezéseit, a vatikáni könyvtár megalapítását, fejedelmi bőkezűségét a tudósok és művészek iránt. És ezen senki sem ütközött meg. Mint a világi fejedelmek oly fénynyel és pompával rendezte be udvarát. A főpapok és ezek szolgálói a pápa előtt selyemmel és arannyal himzett ruhában jelentek meg. A vatikán termei pompás kárpitokkal, szőnyegekkel, aranyozott bútorokkal és izléses díszszel voltak ékesítve. A pápa mitrája ragyogott a drágakövektől. Róma templomai, oltárai vakító fény által bővölték meg az érzékeket. V. Miklós nem gondolt arra, hogy az egyházra kell tekintettel lenni, midőn irodalmi érdemeikről van szó. A pápák tehát az új tudományt és az új művészetet támogatták; de hová fog az vezetni, arra nem gondoltak, s midőn erről gondolkodni kezdtek, már késő volt.

A humanismus nyelve a latin volt, oly nyelv, melyet egy élő nemzet sem beszélt. Ez volt az egyház nyelve is, az egyház pedig az európai népeket általában befoglalta. Ez okozta különösen, hogy a humanismus Itálián kívül, miutau itt egy század lefolyása alatt elég mély gyökereket bocsátott, Európa más országaiban is nehézség nélkül elterjedt. Ezen hódítás különösen V. Miklós óta vehető észre. A pápa, mint a keresztyénség feje, Európa udvaraival és népeivel folytonos érintkezésben állván, a feléledt klasszikai nyelv és irodalom legkönnyebben terjedt el azon országokban, melyek nyelvre és származásra nézve az olaszokkal a legrokonabbak.

A klasszikai tudományok a XV. század második felében Magyarországon nagyobb haladásokat tettek, inkább elterjedtek, mint bármely más európai országban Itáliát kivéve. Mikor a humanismus fénykorát élte, akkor volt nálunk a veszedelem a törökök részéről a legnagyobb s ezért magyar követek minden évben megfordultak Rómában, valamint a pápa követei is csaknem folyvást tartózkodtak a magyar királyi udvaron. Már ez maga jó alkalom volt, hogy hazánk az ókori irodalommal megismerkedett. Ezt nálunk legjobban mozdította elő *Zrednai Vitéz János*, egy rendkívül élénk szellem. Itália fejedelmeivel, államférfiaival ismeretségben állott, írói őt nagyra becsülték. Florenczcel irodalmilag folytonos összeköttetésben állott, itt fordítatott a görögből. Vitéz több ifjút neveltetett Itáliában a maga költségén. Azok között legnevezetesebb az ő unokaöccse ifjabb *Vitéz János*, írói neve *Janus Pannonius*. Guarino, kinek büszkesége volt, négy évi oktatás után akkép nyilatkozott róla, hogy úgy beszél görögül, mintha a régi Athénben, latinul mintha a régi Rómában született volna. Csodálkoztak, hogy egy nem olasz annyira viheti a régi nyelvekben mint ez a magyar gyerek. Már 16 éves korában maró epigrammjai által magára vonta a közfigyelmet. Hazájába visszatérvén, még alig 25 éves korában, pécsi püspök lett. Magával hozta mindazon könnyelműséget és hiúságot, mely az akkori itáliai műveltséggel egy nyomon járt. Janus Pannoniusra a humanismus egyoldalulag hatott, elidegenítette őt mind a vallástól, mind hazájától.

Az olasz fejedelmek előmozdították a műveltséget, kivált azon indokból, hogy ez által is biztosítsák a még nem szilárdul álló trónt. Ellenben Magyarországon *Mátyás király*, az új tudományt magasabb szempontból fogta fel, t. i. hogy a nemzetet művelje. Az itáliai fejedelmeken kívül ő volt az első fejedelem, ki nagyszerű könyvtárt alapított, a világhírű Corvinát. Ő maga is, mint Nápolyban Alfons király, a költészetet és a tudományokat nagyon szerette s ezekben be volt avatva. Udvarában sok olasz tudós fordult meg, ezek között életének írója: *Galeotti Marcus*. Magyarországon alatta a tudomány nagy lendületet nyert. Ennek sok időre véget vetett a siralmas mohácsi vész s a hosszú török uralom.

Az itáliai humanistáké azon érdem, hogy az ókori tudományt felélesztették, tanulmányozták, utánozták és a régi világban újat fedeztek fel. Mivel a felvilágosodás szövétnekével előljártak, így lettek ők az európai népeknek tanítói. Nem csoda, hogy erre büszkék

voltak, hogy Itáliát tekintették a műveltség fejének s ezzel szemközt a többi Európát barbárnak. Petrarca azt mondja, hogy Itálián kívül föltők és szónokok nincsenek. Igaz is, hogy Európa az akkori Itáliával szellemi tekintetben nem mérkőzhetett, földje művelt volt mint egy kert, a világkereskedést kezében tartotta, gazdagsága miatt pedig a többi népek irigyelték. De a humanisták érdemeikért meg is fizették maguknak a korrallal az árt. Ők magukat a föld savának, közvéleményének, a jövő prófétáinak tekintették s ezt nagy hangon hirdették. A társadalomban tekintélyes állást vívtak ki maguknak, az uralkodók és a nagyok meghajtották magukat előttük. Mivel irott műveik a nagyok dicsőségét vagy gyalázatát hirdették a világnak, utolsó esetben félték tőlük, első esetben pedig anyagilag megjutalmazták őket, mit ők egyébiránt minden szerénységet félretéve kívántak is és a mi fő, ők és kortársaik hitték, hogy neveik és munkáik halhatatlanok.

Láttuk, hogy Petrarca a humanismus atyja, a klasszikai irodalom és a keresztyénség között az összhangzatot törekszik kimutatni, tehát a kettőnek tartalmába is be kellett bocsátkoznia. Mind ő, mind utódjai a kettőnek ideáira is voltak tekintettel. Mind e mellett fő dolog, miért Petrarca és hívei küzdenek a szép előadási forma, az ékszóolás, a beszéd kellemes, zengzetes folyása. Az olasz renaissance egy irodalmi forradalom. Ez azon szép formához kapcsolódik, mely a régi klasszikai írók műveiben nyilatkozik. A humanisták ezen írók szép, természetes, kellemes formáit tanulmányozzák, utánozzák. A szót, az emberi képzetnek ezen nyilatkozatát művészileg megalakítani, ez volt náluk fő törekedés. Az ily mozgalom mint azt már több író megfigyelte, magában hordta mindazon veszélyeket, melyek abban rejlenek, hogy a formából indultak ki s csak lassan jöttek ennek tartalmához és lényegéhez. Ennek nyomán a tudósra nézve a szavak oly súlylyal birtak, mint a tettek, az erényt dicsérni arról írni annyi volt, mint erényesnek lenni. Azt hitték, hogy a szép szavakba foglalt eltanult anyagot, mint szívök benső tulajdonságát birják. Ékes latinsággal írt könyv vagy értekezés, elegendő volt a lelkiismeretet megnyugtató. Így az erkölcs pusztá látszattá sülyedt le. Ezt a látszatót a humanisták az erkölcsiség gyakorlásában, mint elvet, meghonosították s Machiavelli, ki azok alapján áll, azt a politikára alkalmazva, rendszerbe foglalta. De az erkölcsiséghez az érzület és az akarat erélye kívántatik. Irataikban a humanisták általában a stoikusok etikájának álláspont-

ján állanak, de ezek az érzületet jól hangsúlyozzák, miért a stoicismus a keresztyénséggel nagyjában összeegyeztethető. Azonban ha jól elmélyedünk a stoicismusba, belátjuk — mint azt a philosophia már régen észrevette — hogy annak erényideálja inkább alapszik a rhetorikában, mint magában az életben.

Ki szépen tudott latinul írni, nemcsak a maga halhatatlanságáról volt biztos, hanem azt tetszése szerint másoknak is osztogathatta. Valójában azonban sok humanistának műveit a nyomatásra sem tartották érdemeseknek p. o. Filelfo Sforziádáját és sok epigrammjait.

És az egyoldalú foglalkozás a régi korral ezen embereket ábrándozókká, rajongókká tette. Ők hitték, hogy ékesszólásaikkal a régi rómaiak hatalma is visszajön s Itália ismét a világ ura lesz. E tekintetben mily nevetségesen rajongó ember volt Petrarca, kitetszik, hogy a hóbortos Rienzit Romulusnak, Brutusnak, Camillusnak tekinti.¹ Salutato másképen igen józan politikus, arról ábrándozik, hogy a dicső Itáliának kell más nemzetek fölött uralkodnia. A XV. század még el sem érkezett a végéhez s már is a műveltségére büszke, de politikai tekintetben szétszakadozott Itáliát azon nemzetek hódították meg, melyeket az olaszok barbároknak hittak.

A humanista mindenben mindenütt a római jellemet látta, Poggio jelen volt Prágai Jeromos kivégeztetésénél, de ebben nem vértanuságát hanem Mucius Scaevola, Cato bátorságát látta. Ha munkáikban két zsoldos főnökről volt a szó, az egyiket Scipionak, a másikat Hannibálnak fújták fel. Szerintük a fejedelmeknek, államférfiaknak olyan embereknek kell lenni, mint azoknak, kikről a régi történet magasztalólag emlékezik meg. Ezen tömjénezés tetszett ugyan Itália akkori fejedelmeinek, de önző politikájokat legkevésbé sem zavarta meg. Az ókori állam és politika egészen alárendelte magának az

¹ Romulus urbem condidit: hic, quem semper nomino Brutus libertatem, Camillus utramque restituit. Quid ergo inter hos tecum, clarissime vir interierit, nisi quod Romulus urbem exiguum fragili valle circumdedit: tu omnium, quae sunt et fuerunt, permaximam civitatem validissimis muris incingis? Brutus ab uno, tu a multis tyrannis usurpatam libertatem vindicas. Camillus ex novis et adhuc fumantibus, tu ex iam pridem desperatis ac veteribus ruinis eversam restituis. Salve, noster Camille, noster Brute, noster Romule seu quolibet alio nomine dici mavis salve Romanae libertatis, Romanae pacis, Romanae tranquillitatis auctor. Tibi debet praesens aetas, quod in libertate moriatur, tibi posteritas, quod nascetur. Vol. III. 432—3. l. Fr. Petr. epistolae de rebus familiaribus. Florentiae 1863.

individumot. A humanisták ideje pedig oly kor volt, midőn az egyén jogai is kezdtek érvényre emelkedni, mint azt Petrarcanál láttuk és utódjai is az individumot megillető jogot teljes mértékben igényelték. Ezért volt ferdeség a humanistáktól a politikában a politikai életet azon elvek szerint idomítani akarni, melyek alapján az ókor állott. Másképen áll a dolog a tudománnyal és a művészettel, hol a régi az újban, mint alkatelem befoglaltatik. Hogy a mi tudományunk mikép kapcsolódik az ókorihoz, ehhez a görög és római nyelv és irodalmi ismerete szükségképeni feltétel. Ehhez pedig az utat a humanisták egyengették s a műveltségnek egy igen bő anyagát tárták fel a világ előtt.

De nemcsak irott emlékek maradtak fenn, nemcsak ezek hirdették a klasszikai kor nagyságát, hanem épülettromok, szobrok, feliratok, pénzecskék és egyéb régiségek. A tudni vágyó értelmet ezek is ingerelték, hogy az ókor szellemét minden irányban ismerje. Az első férfi, ki e tekintetben a régi világot feltárta *Anconai Czirjék* (Pizzicoli). E végett utazott nemcsak Itáliában, hanem Görögországban, Egyiptomban és Kis-Ázsiában is, úgy hogy a régi műveltség maradványait feljegyzí, mielőtt az idő és a tompa érzék munkáját rajtok végkép befejezné. Utazásaihoz a szükséges költséget Medici Kosimo pénztára fedezte. A régészet gondolata benne fogamzott meg.

A renaissance korában virágzott legszebben Itáliában a képes művészet: az építészet, szobrászat és a festészet. Ezen művészeteken megvan a régi kor tanulmányozásának nyoma s ezen művészek kezét fognak a humanistákkal, ők az új irodalomban nem voltak járatlanok. *Brunelleschi* (1377—1446) a nagy építész és szobrász tanulmányozta Vitruviust, Rómában a régi épületeket s a góth építészeti modort az antik által akarta kiszorítani. *Donatello* (1386—1466) a nagy szobrász hasonlólag Rómában tökéletesítette magát a régi műemlékeket tanulmányozván. *Ghiberti* (1378—1455) szinte híres szobrász s a régiek gondos tanulmányozója. Mindezeknél az antik művészetnek nyomai megvannak. A görög szobrászoktól tanulhat minden idő, mert a görög nép szellemi iránya az volt, hogy a földi az isteninek közvetlen kifejezése s az emberinek eszményítése által akarta az istenit előadni. Mily közel jár e gondolat a keresztyénséghez! Ezek után lépett fel a ritka lángelme *Buonarotti* (Michael Angelo 1475—1564), ki mint építész, szobrász, festész és mint költő is tiszteletre méltó. Mint szobrászé legnevezetesebb műve II. Julius síremléke, melynek legfőbb disze

Mózes szobra. Szinte II. Julius megbízásából festette a Sixtini kápolna belsejét, 1546 óta ő építette Sz.-Péter templomát.

Ezek után jött Itália három leghiresebb festésze: *Vinci Lénárd* (1452—1514) egyszersmind szobrász; *Correggio* (1494—1534) ki antik és előtte élt festészek műveit nem látta; végre a legnagyobb lángelmék egyike, kik valaha éltek *Rafael Sanzio* (1483—1520) mivel az egész világ történetét festette, a pogányságot, zsidóságot és a keresztyénséget, Amor és Psyche egész cyclusát, a Parnassust, az athénei iskolát, a görög művészetet és a philosophiát, festette azt, kinek semmi képe, semmi hasonlatossága nincs — Jehovát, festette a keresztyenség tanítóit, a mint az üdvözítő körül csoportosulnak. Ráfael tehát Petrarcával és a humanistákkal egy kornak tolmácsolója, mert a pogányságot is ugyanazon emberi szellem nyilatkozatának tartotta. A képes művészet is tanította az embert, hogy a középkori egyoldalúságon és keménységen túlmenjen és felemelkedjék az igazi emberhez, azon keresztyénséghez, mely az emberek között minden korlátot lerombolt. Mit Ficinus, Bessarion, a flórenczi platói akadémia felismert, azt ezen művészek szemléltetővé tették, ők egyesítették a keresztyén kedélyvilág mélységét a görög szilárd formával.

A renaissance korának megvoltak fény és árnyoldalai. Összefoglalva röviden azon eredményeket, melyek által haladást okozott az emberiségben, azok a következők. A renaissance korába esik az önálló nemzeti államok keletkezése. De nem elég, hogy a népek önállóságukat az állam egységében megalapítsák, hanem kell, hogy önállóságukat, individualitásukat szellemi műveltségük egységében, a nemzeti irodalomban is kifejezzék. Az történeti tény, hogy a renaissance a nemzeti irodalmakra igen buzdítólag és nemesítőleg hatott. A régi műveltség általában eszköz volt, hogy az emberiség a középkortól megszabaduljon. A középkor az érzék fölötti világ felé törekedett, a földi életet elfogult hiténél fogva vagy kicsinyelte, vagy épen megvetette, a philosophiát a theologiának, az államot az egyháznak alárendelte. A régi irodalom feléledése ellensége az ily világnézetnek, az megszerettette a jelen földi életet s ezt nem tekinti a mennyei élet puszta előkészítőjének, hanem már ezen életben talál becses és enyészthetlen kincset. A bölcsező láthatta a régiéknél az ész függetlenségét s lassankint meggyőződött, hogy a gondolkodás semmiféle emberi tekintélynek nincs alávetve, hogy a természetet szabadon észlelheti. A politikus a római birodalom fogalmában az államnak azt az egységét szemlélte, melyet

a tudomány keresett és melyre a társadalom szükségképen törekedett. A görög és római irodalomtól az emberiség oly szép előadási formákat tanult el, melyek a valóságot tisztán, természetesen tüntetik fel. Az új előadás szerint érezzük, hogy a földön mozgunk, a tapasztalati valóságban, emberek között, kiknek gondolatai egyenesen szólnak hozzánk. Ha csak ezt az egy tényt vesszük tekintetbe, nem fogunk panaszt emelni, hogy a renaissance a nemzeti irodalmak fejlődését egyelőre megszakította, sőt be fogjuk ismerni, hogy a klasszikusokra fordított idő az általános emberi és nemzeti műveltségünkre nézve meghozta a gyümölcsöt.

Domanovszki Endre.